

Kitap İncelemesi: Adil Tol'un Osmanlı Tarihi Notları 1444-1922 (Ahmet Z. Özdemir)¹

Kamuran Özdemir²

Özet

Bu kitap incelemesi Adil Tol öğretmenin 1959-1960 eğitim öğretim yılında ders anlatımı sırasında tutulan notlarının “Adil Tol’un Osmanlı Tarih 1444-1922” başlıklı kitap incelemesidir. Kitapta tarih eğitimiyle ilgili yöntem ve tekniklerin yer aldığı görülmüştür. Ömrünü tarih eğitimine adanmış bir öğretmen olan Adil Tol, Osmanlı tarihi derslerinde sınıfta ne anlatmışsa, bu kitapla tekrar dile gelmiş pek çok okurla dolayısıyla öğrenci ile buluşmuştur. Bu kitapla sınıfa ve tarihe hapsolmek kurtulan Osmanlı tarihi ders notları, geçmişte kullanılan sınıf ortamına ait ders yöntem ve tekniklerinden okuyucusunu haberdar ettiği gibi; okul dışı öğrenme ortamlarına da dikkat çekerek tarihi alan gezilerinin önemini tarih eğitimcilerine hatırlatıyor. Adil Tol öğretmenin ders notlarından çıkarılacak başka bir sonuç da tarihsel düşünme becerilerinin sınıf içinde aktif bir şekilde yer verilmesidir. Kitapta olaylar belli bir kronolojiyi takip ettiği için kronolojik düşünme becerisi; tarihsel bir olayı açıklarken belgeler, görseller, kaynak kişiler, kalıntılar ve buluntular, sanat eserleri ve edebi ürünler gibi geçmiş anlatan kaynaklarda sunulan veriler kullanıldığı için tarihsel kavrama; dersini geçmişte yaşamış insanların farklı bakış açıları olabileceğine kanıtlar göstererek anlattığı için tarihsel analiz ve yorum; farklı kaynaklardan tarihsel veri elde ederek dersi sunduğu için tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma; geçmişteki konu ve sorunları tanımladığı için tarihsel sorun analizi ve karar verme; padişahlar kişilik özellikleriyle beraber anlatıldığı için empati yapma becerisi gibi tarihsel düşünme becerilerinin yer aldığı belirlenmiştir.

1 Bu çalışma “Bir Vefa Örneği 1959-1960 Yıllarında Bursa Eğitim Enstitüsündeki Tarih Dersleri” başlığıyla V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE 2018)’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

2 Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, kamur_77@hotmail.com, ORCID ID 0000-0003-0612-4672

Giriş: Adil Tol'un Osmanlı Tarihi Notları 1444-1922

İncelemeye alınan eser, Ahmet Z. Özdemir tarafından kaleme alınmış ve Ürün yayınları tarafından ilk defa olarak 2014 yılı Mayıs ayında okuyucusuyla buluşturulmuştur. Kitap hacim olarak kalın denilebilecek bir ebattadır. 376 sayfadan oluşmaktadır. Kitap 1444-1922 yılları arasını kapsamaktadır. Adil Tol öğretmenin eğitim enstitüsündeki dersleri anlatımı esnasında dersi not tutarak izleyen o sırada öğrenci olan Ahmet Z. Özdemir'in derste tuttuğu kayıtların müsvedde halinin kitaplaştırılmış halidir.

Kitabın konusu olan Adil Tol öğretmeni, 1333 (1917)'de dünyaya gelmiş, 1992 yılında vefat etmiştir. Babasının adı Mazharpaşazade Nazif, annesinin adı ise Leyladır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olmuştur. Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Ord. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç, Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel, İsmail Hami Danişmend gibi Hocaların öğrencisi ya da okuru olarak kendini yetiştirmiştir. Silifke, Adana, Malatya, Kayseri liseleriyle; Kastamonu Abdurrahman Paşa Lisesi'nde yöneticilik ve öğretmenlik yapmıştır. Bursa Eğitim Enstitüsü'nde ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulunda öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

Adil Tol'un aile şeceresine göre ailesinde Osmanlı İmparatorluğu döneminde "Adalar Valiliği" yapmış kişiler vardır. Tolun büyük dedesi Ahmet Nazif Efendi, II. Mahmut zamanında Şirket-i Hayriye'yi kuranlardan biridir. Ahmet Nazif Efendinin yabancı ülkelerden gelen gemilerin hastalık getirmemesi için yazdığı "Karantina" isimli bir kitabı da vardır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Silifke Mutasarrıflık olunca Tol'un dedesi Mazhar Paşa, Silifke'ye mutasarrıf olarak atanmıştır. Daha sonrada aile buraya yerleşmiş ve Mazhar Paşazadeler olarak tanınmışlardır. Üç oğlu ve bir oda dolusu kitapları vardır. Bu bilgileri yazar, Adil Tol'un oğlundan edinmiştir.

Kitabın yazarı Ahmet Z. Özdemir ise, çalışma ortamının ve kendisinin fotoğrafının yer aldığı bölümde kendi özgeçmişine ve yaptığı çalışmalara yer vererek çalışmasına başlamıştır. Yazar, 1934 yılında Kayseri'ye bağlı Sarız İlçesinin Karayurt köyünde doğmuştur. İlkokulu bu köyde bitirdikten sonra Pazarören Öğretmen Okulu (1956), Bursa Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü (1960), Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirmiştir. Halk Bilimi ve Türk Dili konularında çok sayıda makaleleri bulunan yazar, çeşitli sempozyumlara konuşmacı olarak katılmıştır. TRT'de Derin Kökler, Anadolu'da Zaman ve Seyyahların İzinde belgesellerinde danışmanlık yapan Ahmet Z. ÖZDEMİR, Folklor Araştırma Kurumu ve Dadaloğlu Birlik Derneği tarafından verilen ödülleri sahibidir. Özdemir'in daha öncede

yayınlanmış özellikle Halk edebiyatı konularını kapsayan pek çok kitabı vardır. Yazarın ayrıca Osmanlı tarihini içeren farklı kitapları da mevcuttur. Yazarın yayımlanmış eserleri şunlardır: *Avşarlar ve Dadaloğlu*, *Öyküleriyle Ağıtlar 1*, *Öyküleriyle Halk Şiirleri*, *Öyküleriyle Ağıtlar 2*, *Sarız'da Dügün*, *Bir de Buradan Bak*, *Osmanlıdan Günümüze İki İleri Bir Geri*, *Gün Gördüm*, *Günler Gördüm*, *Adil Tol'un Osmanlı Tarihi Notları*.

Kitap Ortalamanın üzerinde bir tarih okuryazarına hitap edecek düzeydedir. Yani bu kitap bir lise öğrencisine ya da bir fen bilimleri lisans öğrencisine hitap eden bir kitap değildir. Kullanılan kavram ve yapılan genellemeler itibarıyla genelde sosyal bilimlerde özelde ise tarih altyapısı olan okuyuculara yöneliktir. Eser, alanında çalışma yapanları tatmin edebileceği gibi konuya meraklı okuyuculara da önemli ve tatmin edici bilgiler vermektedir.

Vefa örneği olarak yapılmış bir tarih çalışması, değerler eğitiminin tartışıldığı günümüzde, kendi öğrencileri arasında “Şeker Ahmet” olarak ün salmış kendisi de aslen bir öğretmen olan Ahmet Z. Özdemir’in, öğretmenine vefası olarak da adlandırılabilir bu çalışma, önemsenmesi gereken örnek bir davranıştır. Yazar, 1959-1960 yıllarında Bursa Eğitim Enstitüsünde öğrencisi olduğu, Adil Tol öğretmenin özgün ve renkli tarih anlatımını yeni kuşaklara taşıyan bu çalışmasını, tarih derslerinde aldığı notlardan (zorunlu birkaç ayrıntı dışında) neredeyse hiç değişiklik yapmaksızın yayıma hazırlamıştır. Bu çalışması ile yazar, bahsi geçen tarihlerde yapılan tarih dersini o zamana ve o sınıfa ait olmaktan çıkararak, günümüz dünyasına taşımış ve o zamana tanıklık edilmesini sağlamıştır. Bu vesile ile öğretmen yetiştiren bir kurum olarak Eğitim Enstitüsü ve eğitim enstitüsünde ki tarih dersi günümüze taşınmış, eğitime yıllarca emek vermiş olan tarihçi Adil Tol öğretmenin tanıtılması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra Ahmet Z. Özdemir’in kitaplaştırdığı “Osmanlı Tarihi Notları” yarım yüzyılı aşmış ömrüyle kendisinin başlı başına bir tarihsellik kazanmış olması açısından da ilgiyi hak etmektedir. Bu çalışma ile bu kitabın tanıtılması, bu buluşmanın daha farklı zeminlere taşınıp bu derslerden günümüz araştırmacılarının haberdar edilmesi amaçlanmıştır.

Kitapta öğretmenin ders anlatma tekniğinden, anlatılan dersin kalıcılığından, dersi anlatırken konularla ilgili olarak verilen kaynakçadan, olayların anlatıldığı dönemde yaşamış yazarların, şairlerin, bilginlerin, paşaların unutulmaz sözleri ve çeşitli anekdotlarla derslerin anlatıldığından bahsetmektedir. Öğretim tekniği olarak yazar, öğretmenin dersi anlatırken geriye dönerek o konuyu tekrar ettiğini ifade etmiştir. Kitap 2014’te yayınlandığında kitabın yazarı 80 yaşındadır. 1959-1960 yıllarında Bursa Eğitim Enstitüsünde öğrencidir. Yazar, kendisi ile yapılan küçük bir söyleşide

aradan geçen 55-56 yıla rağmen Adil Tol öğretmenin anlattığı tarih derslerini hiç unutamadığını anlatmaktadır. Öğretmenin bu şekilde geriye doğru dönüp sürekli tekrar yapmasının kalıcılığı artırdığını ifade etmiştir. Tuttuğu tarih notlarının kitaplığının bir köşesinde durduğunu, zaman zaman başvurup yararlandığı için bu notları yayınlamayı görev addettiğini belirtmiştir. Çünkü yazara göre bu notlar nice tarih kitaplarından ve çeşitli kaynaklardan süzülüp geldiği için bu tarih notları bir tarafa fırlatılıp atılacak, raflarda unutulacak notlar değildir. Aradan geçen bunca zamana rağmen tutulduğu gibi muhafaza edildiği için ahde vefa ve hayata yeniden kazandırma isteği ile hayat buldurmak için yapılan bir çalışmadır.

Yazar, bu kitabın Osmanlı tarihinin nasıl yazıldığı sorusuna resmi tarih ve özel tarih tartışmasına girmeden, yanıt verecek düzeyde olduğunu belirtmiştir. Bazı tarihçilerin padişahları, bazı tarihçilerin vezirleri ya da paşaları olağanüstü varlıklar olarak takdim ettiklerini yazara göre bu durum sözlü edebiyat devrinden kalma bir alışkanlıktır. Masallar, destanlar ve cenk kitaplarında kahramanların böyle anlatıldığını, ancak Adil Tol öğretmenin notlarında padişahların fizik ve moral portreleriyle birlikte gerçek kişiler olarak tanıttığı, duygularına, düşüncelerine, sorumluluklarına, sevgilerine, nefretleri, öfkeleri zaafı kısıca insana ait bütün yaratılış özellikleri ete kemiğe bürünür gibi tasvir edilerek bir bütünlük içinde verildiği ifade edilmiştir. Padişahların kişilik özelliklerine, anne baba ve çocuk bilgilerine ve özel hayatlarıyla ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

Kitapta yer alan padişahların kişilik özellikleri örneklerle ifade edilecek olunursa; Kanuni Sultan Süleyman'ın ela gözlü, yuvarlak yüzlü, (ecdadın burnuna benzerliği vurgulanarak) ötekiler gibi şahince burunlu, uzunca boylu, sakın bir mizaca sahip, vereceği kararlarda inceden inceye düşünen, kararını verdikten sonra ondan geri dönmeyen, adam tanımakta kabiliyetli biri olarak tasvir edilmiştir (Özdemir, 2014: 88-89). Dördüncü Murat için çok kuvvetli ve çevik, Silahı Musa paşayı -ki çok şişmandır- bir eliyle kuşağından tutup havada çevirebilen (Özdemir, 2014: 116) ok atmada yetenekli, hareket halinde bir attan diğerine geçebilen yapısıyla ifade edilmiştir. Padişahların zaafına dair verilecek en bilindik örnek Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultana olan düşkünlüğüdür. Kitapta da bu konu şu cümlelerle ifade edilmiştir; “En parlak devir olmasına rağmen seferlerin plansız, gelişi güzel oluşu ve gayesine kesin olarak varmadan hemen İstanbul'a dönüldüğü, bu dönüşlerde pek sevdiği Hürrem Sultan'ın pek tesirli olarak gördüğümüz mektuplarının rolü katidir.”

Sayı ile ifade edilen padişah isimlerindeki numaralandırma birinci, ikinci, üçüncü vs. şeklinde yer almış, tahta kaldıkları yıllar parantez içinde başlıkların

yanında verilmiştir. Padişahların tahta çıkış serüvenlerine de yer verilmiştir. Konular kronolojiye uygun bir şekilde devam etmiş, konular ara verilmeden bir bütünlük içinde peş peşe sıralanmıştır.

Dili söyleşi tarzı, senli benlidir ve günceldir. Adil Tol'un dersi işlerken katmış olduğu yorumları, değerlendirmeleri, konuya olan katkıları kitapta koyu olarak verilmiştir. Konunun muhatabı kişilerin sözlerinin de aktarım yapıldığı sözler koyu renk yazı tipiyle işaret edilmiştir. Örnekle ifade edilecek olursa; “Karamanoğlu seferinden dönen ikinci Mehmet Anadolu hisarından karşıya geçerken Çandarlı'ya: **Lala bunda (burda) bir hisar yapmak gerek** dediğinde derhal bunun yapılmasına girişilerek dört ayda tamamlandı” (Özdemir, 2014: 21) şeklinde yer almıştır. Bir şey ispatlama kaygısı yoktur. Sadece tarih ile ilgili genel bir başlangıç yapılarak konuya girilmeye çalışılmıştır. Metinde parantez içi bilgiler vardır. Yazarın kendi süzgecinden geçenler de metne yansıtılmıştır. Döneme ait ifadelerin orijinal söyleyişleri ve anlamı ile günümüzdeki kullanımı ders esnasında en çok kullanılan yöntemlerden biri olmuştur. Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in “Letüftüenla el Kostant... (Konstantin bir gün mutlaka fethedilecektir, ne mutlu o komutana ve o askerlere.) açıklanmasıyla beraber verilmiş (Özdemir, 2014: 22) olması bu açıklamaya örnek teşkil etmektedir.

Devrin tarihçilerinin bakış açıları yorumlarıyla birlikte aktarılmıştır. Örneğin; Veziriazam'ın İstanbul'un fethini neden istemediğini kanıtlarıyla desteklemek için, “Bu devrin tarihçisi Dukas'a kadar gelen bir söylenti var: Çandarlı'nın, Bizans'tan rüşvet alarak fethi karşı çıktığı ve de kafir ortağının olduğunun yayılması herhalde padişah çevresinde, paşanın yakınları yoluyla ortaya atılmıştır. Bilinen bir hakikattir ki, bütün vezir-i azamlar gibi Çandarlı da hediye almıştır (Özdemir, 2014: 24). İfadesinde dönemin tarihçisine atıf yapıldığı görülmektedir.

Ders esnasında konularla ilgili kaynaklar ismen verildiği gibi, konu kaynakta hangi sayfadaysa numaralarına kadar belirtilmiş olması kitapta göze çarpan en önemli özelliklerden biridir. Örneğin; “Fransızların barutu bittiğinden Barbaros'tan barut istediler ama Fransız amiraline: Ne güzel muhاریpler gemilerini şarap fıçlarıyla doldurup baruttan başka hiçbir şeyi unutmuyorlar! (Osmanlı Tarihi. Cilt, sayfa: 378-Uzunçarşılı) şeklinde verilmiş olması gibi.

Bu kitapta cevap bulunacak başka bir konu da çalkalanmalar içinde daha iyi daha doğru nasıldır? sorusunun cevabıdır. “Dünya nereye gidiyorsa bizde oraya gidiyoruz” diyen yazar, konuyu can alıcı noktalarını içeren ders notlarında olayların anlatıldığı dönemde yaşamış yazarların, şairlerin,

bilginlerin, paşaların unutulmaz sözleri ve çeşitli anekdotlarla anlatıldığını ifade etmiştir.

Bu kitapta anlatılan konuların tümünde anlatım biçimi değiştirilmemiş ancak cümle bozuklukları giderilmeye çalışılmıştır. Elinde diğer derslere ait notlar olmasına rağmen yazar önceliği Osmanlı tarihi ders notlarını yayınlamaya vermiştir. Kitapta bölümlenme yapılmamıştır. Konular derslerde olduğu gibi birbirinin ardından devam ederek yazılmıştır. Yazar genel bilgilerden bahsettikten sonra ders notlarını yazım işine geçmiştir. Tarih, Önemi, Faydası, Tarih Anlayışının Seyri, Orta çağda Tarihçilik, Tarihin Neye Yaradığı, kısmı genel bilgiler başlığı altında anlatılmış daha sonra Osmanlı tarihi notları kısmına Fatih Sultan Mehmet ile başlanmıştır. Devamında yer alan başlıklar ise şu şekildedir: Bizans'ın Yıkılması Lazımdı Çünkü; Fatih'te Cihana Hâkim Olma Fikri; Fatih'in Fetih Usulleri; Fatih'in Sürgün Usulü; Fatih'in Seferleri (Sırbistan Seferi, Mora'nın Fethi, Eflak'ın Zaptı, Bosna'nın ve Eflak'ın Zaptı, Macar ve Venedik Harpleri, Karadeniz Hâkimiyeti, Amasra'nın Fethi, Sinop'ta İsfendiyaroğullarına Sefer, Trabzon Rum İmparatorluğu'na Sefer, Kuzey Karadeniz Kırım Hanlığı, Karamanoğulları ve Akkoyunlular Üzerine Sefer, Akkoyunlulara Sefer); Fatih'in İç Siyaseti; Fatih'in Şahsiyeti; İkinci Bayezit; Yavuz Sultan Selim; Kanuni Sultan Süleyman; İkinci Selim; Üçüncü Murat; Birinci Mustafa; Dördüncü Murat; Birinci İbrahim (Deli İbrahim); Dördüncü Mehmet (Avcı Mehmet); İkinci Mustafa; Üçüncü Ahmet; Birinci Mahmut; Üçüncü Osman; Üçüncü Mustafa; Birinci Abdülhamit; Üçüncü Selim; Dördüncü Mustafa; İkinci Mahmut; Abdülmecit Abdülaziz; Beşinci Murat; İkinci Abdülhamit; Dördüncü Mehmet Reşat; Altıncı Mehmet Vahidettin; Osmanlı imparatorluğunun teşkilatı; Osmanlı devletinin askeri teşkilatı (kapıkulu askerleri, eyalet askerleri, diğer eyalet askerleri); Beylerbeyleri; Rönesans ve reform.

Kitabın sonunda bir öğrencisi tarafından yapılan Adil Tol'un kara kalem resmine yer verilmiş, alt tarafında da kısaca hayatından bahsedilmiştir. Diğer sayfada yazara ait bir fotoğrafa yer verilerek özgeçmişi ve eserlerine yer verilmiştir. Fotoğraf albümü kısmında; Adil Tol'un da yer aldığı Anadolu'da yaptıkları Bergama, İzmir Uludağ vapuru ile İstanbul'a yolculuk, Efes harabelerine ait gezi fotoğraflarına yer verilmiştir. Ahmet Özdemir'in not defterinden bazı sayfaların örneklerle kitap tamamlanmıştır.

Kaynakça

Özdemir, A.Z. (2014). *Adil Tol'un Osmanlı Tarihi Notları 1444-1922* (1. Baskı). Ankara: Ürün. ISBN 605-4938-34-2.